

Archeologienota : Steenpaal, Essen (prov. Antwerpen)

Robby Vervoort
Freelance Senior Archeoloog
Borgerhout, december 2025

Titel

Archeologienota:
Steenpaal, Essen
(prov. Antwerpen)

Auteur

Robby Vervoort

Opdrachtgever

Landmeter

Projectcode

2025K214

Plaats en datum

Borgerhout, december 2025

Reeks en nummer

RVFSA-Rapport, 224

Inhoud

1. Technische fiche/administratieve gegevens	4
2. Inleiding	7
2.1. Beschrijving van de geplande werkzaamheden	7
2.2. Archeologische voorkennis	8
2.3. Methodiek van het onderzoek	8
3. Archeologisch bureauonderzoek/assessment	9
3.1. Geo(morfo)logie en bodem	9
3.2. Topografie/toponymie	14
3.3. Historische, cartografische en archeologische kennis	17
3.3.1. Korte historiek van Essen (geschreven bronnen)	17
3.3.2. Cartografische bronnen/luchtfoto's	20
3.3.3. Archeologisch Essen en centrale archeologische inventaris	25
3.3.5. Overige wetenschappelijke inventarissen	27
3.4. Huidig gebruik projectgebied	28
3.5. Impact geplande werken	29
4. Synthese, onderzoeksvragen en samenvatting	31
4.1. Synthese gespecialiseerd publiek en antwoord onderzoeksvragen	31
4.2. Samenvatting niet gespecialiseerd publiek	34
5. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied	35
6. Bibliografie	36
6.1. Online bronnen	36
6.2. Literatuur	36
7. Lijst figuren en bijlagen	37
7.1. Lijst figuren	37
7.2. Lijst Bijlagen	37

1. Technische fiche/administratieve gegevens

Naam site

Steenpaal, Essen (25-ESS/PAA-2025K214)

Ligging

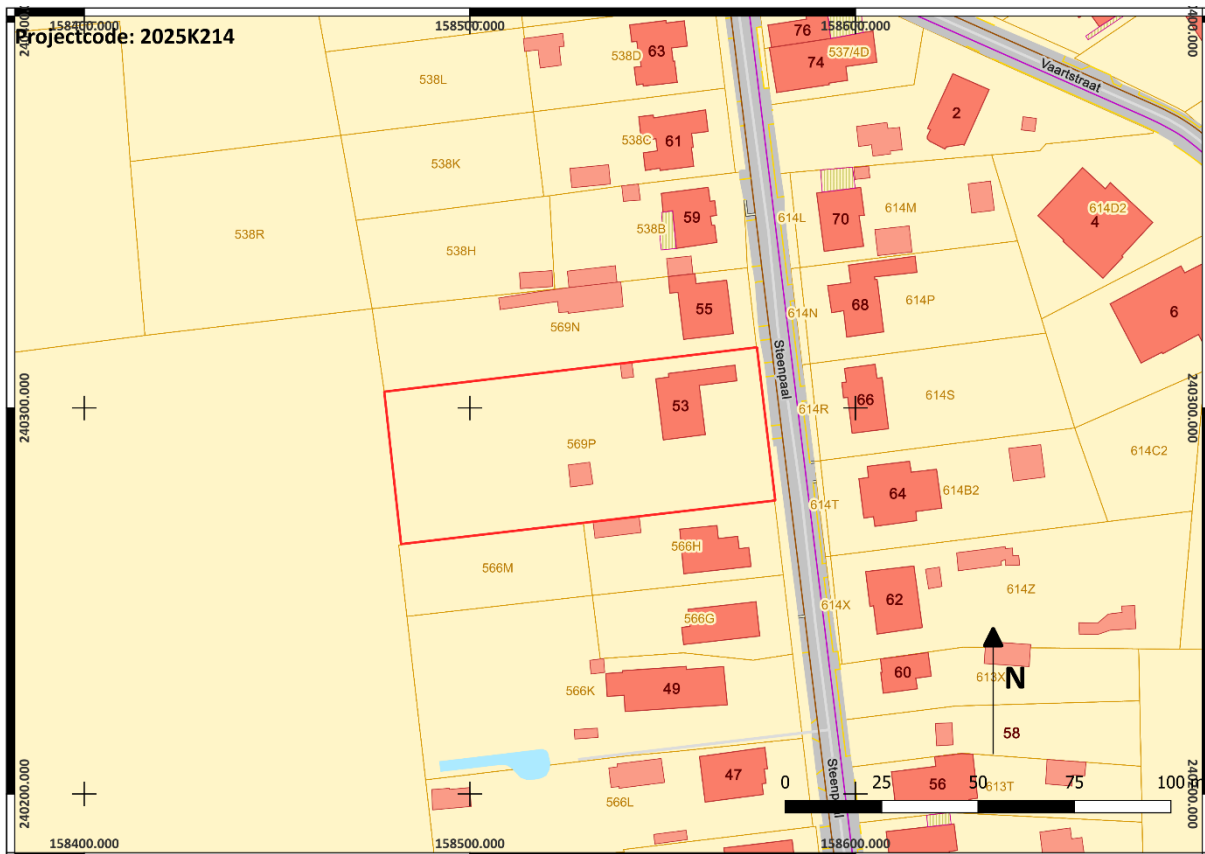
Antwerpen, Essen,
 Steenpaal 53

Kadastrale gegevens

Essen:
 1de Afdeling: Sectie A
 Perceelnummer: 569P

Bounding Box

X158478,0 Y240304,4
 X158574,3 Y240316,0
 X158579,1 Y240276,3
 X158482,5 Y240264,7

Figuur 1: Kadasterkaart met aanduiding onderzoeksgebied (1/1000)

Projectcode

2025K214

Oprachtgever

Contactpersoon opdrachtgever

Uitvoerder

Erkend archeoloog

Geplande ingreep

Geldende wetgeving en voorwaarden

Randvoorwaarden

Doelstelling

Landmeter ontwikkelaar

Zie privacy-fiche

Robby Vervoort. Freelance Senior Archeoloog. Research & Consultancy.

Robby Vervoort OE/ERK/Archeoloog/2016/00126

Guldensporenstraat 143

2140 Borgerhout

Sloop deel bestaande bebouwing, bouw nieuwe woning, verkaveling.

Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013 en het Onroerendergoedbesluit van 16 mei 2014. De melding werd opgesteld overeenkomstig de Code van Goede Praktijk. De totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft, bedraagt 3000m², zoals bepaald in artikel 5.4.2 van het Onroerendergoeddecreet van 12 juli 2013 en is gelegen buiten een zone waarop lagere oppervlaktecriteria van toepassing zijn.

Op het gewestplan is het westelijke deel van het projectgebied gelegen in landbouwgebied. Het oostelijke deel bevindt zich binnen woongebied met landelijk karakter.

Het doel van deze archeologienota is om via de tot op heden beschikbare bronnen (bureauonderzoek) na te gaan wat het archeologische potentieel van het projectgebied is, wat de mogelijke bedreigingen zijn voor het eventueel aanwezige bodemarchief, en hoe hiermee dient omgegaan te worden.

Vraagstelling

- Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?
- Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?
- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?

Thesaurus

Bureauonderzoek.

2. Inleiding

Doel van dit bureauonderzoek is het verkrijgen van een bekrachtigde archeologienota naar aanleiding van een geplande verkaveling te Essen, Steenpaal 53. In deze archeologienota wordt via een bureauonderzoek nagegaan welke mogelijke archeologische en cultuurhistorische waarden zich binnen het projectgebied bevinden. Het projectgebied wordt in eerste instantie binnen een grotere context geplaatst. Vervolgens wordt nagegaan wat de recente gebruiksgeschiedenis van het projectgebied is en wat hiervan de mogelijke impact was op perceelniveau. Tevens wordt de mogelijke impact van de geplande werken op het eventueel aanwezige archeologische potentieel besproken. Op basis van alle voorhanden zijnde gegevens wordt vervolgens een programma van maatregelen voorgesteld.

2.1. Beschrijving van de geplande werkzaamheden

Figuur 2: Nieuw ontwerp verkaveling (1/250)

Binnen het projectgebied wordt het bestaande perceel opgesplitst in 4 nieuwe loten. Binnen lot 1 bevindt zich de bestaande woning, waarvan een deel zal worden gesloopt. Binnen lot 2 bestaat de mogelijkheid tot het oprichten van een vrijstaande eengezinswoning. Binnen lot 3 worden geen werken uitgevoerd. Ter hoogte van lot 4 zal het bestaande bijgebouw worden gesloopt.

2.2. Archeologische voorkennis

Er werd nog geen archeologisch onderzoek uitgevoerd binnen het projectgebied.

2.3. Methodiek van het onderzoek

Om een antwoord te kunnen formuleren op de hoger geformuleerde vraagstellingen werden verschillende acties ondernomen. In de eerste plaats werden hoofdzakelijk bronnen geraadpleegd die online beschikbaar werden gesteld door de Vlaamse Overheid. Na het raadplegen van de basisbronnen die beschikbaar zijn voor het betreffende projectgebied, werd nagegaan of het nodig was om bijkomende bronnen te raadplegen of dat de geraadpleegde bronnen volstonden om een antwoord op de desbetreffende vraag te formuleren. Tevens werd geëvalueerd of het raadplegen van eventueel bijkomende bronnen extra gegevens kon opbrengen om een antwoord te kunnen formuleren op de gestelde onderzoeksvragen. Aangezien het projectgebied gelegen is in een zone die gekenmerkt is door een lage dichtheid aan bebouwing in het verleden werd extra aandacht besteed aan de relatie van het projectgebied met het landschap en de ruimere omgeving.

Om een zicht te krijgen op de landschapshistoriek van het projectgebied werden de online databases van Geopunt Vlaanderen (www.geopunt.be) en Databank Ondergrond Vlaanderen (www.dov.vlaanderen.be) geraadpleegd. De volgende kaarten werden geraadpleegd: bodemkaart, bodemgebruikskaart, erosiegevoeligheidskaart, tertiair geologische kaart en quartair geologische kaart. De geomorfologische kaart is niet beschikbaar voor het projectgebied. Tevens werd het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (raster 1 meter) geraadpleegd.

Om na te gaan welke potentiële archeologische sites zich in het projectgebied en de ruimere omgeving bevinden, werd de Centrale Archeologische Inventaris (www.cai.onroerendergoed.be) geraadpleegd. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de inventaris niet volledig is en geen garantie biedt op de aanwezigheid of afwezigheid van een eventuele archeologische site. De ingevoerde locaties werden enerzijds op basis van cartografische, literaire en toponomische bronnen geselecteerd en anderzijds op basis van waarnemingen op het terrein (vondstmeldingen, veldprospecties, prospecties met ingreep in de bodem, archeologisch onderzoek). Verder werd nagekeken of er in de recente jaren onderzoeken in de omgeving werden uitgevoerd die niet werden opgenomen in de CAI vanwege de verwaarloosbare resultaten en werd nagekeken of er recent archeologienota's werden opgesteld in de omgeving van het projectgebied.

Om een inzicht te krijgen in de mogelijke aanwezigheid van cultuurhistorische elementen en een verder inzicht te krijgen in de mogelijke aanwezigheid van een archeologisch bodemarchief werden verschillende beschikbare historische en cartografische bronnen online geraadpleegd. Voor de oudere periodes werd beroep gedaan op gegevens beschikbaar op www.inventaris.onroerendergoed.be. De hier beschikbare gegevens kwamen tot stand na een uitgebreide literaire studie. De opgegeven bronnen werden niet extra gecontroleerd, noch werden er bijkomende bronnen geraadpleegd. Op basis van de beschikbare gegevens werd beslist dat deze volstonden om een algemeen beeld te verkrijgen omtrent de historische ontwikkeling van Essen (waarin het projectgebied zich bevindt). Voor de cartografische bronnen werden in de eerste plaats de georeferende plannen geraadpleegd op het online Geoportaal Onroerend Erfgoed (www.geo.onroerendergoed.be). Het betreft de kaart van Ferraris, de Atlas der Buurtwegen en de kaart van Vandermaelen. Het plan van Frickx en van Popp is niet beschikbaar voor het projectgebied. Tevens werden enkele 20ste en 21ste eeuwse luchtfoto's geraadpleegd op dezelfde website. Deze werden voornamelijk geraadpleegd om een zicht te krijgen op de ontwikkeling van het projectgebied en de ruimere omgeving in recente tijden. Ook www.cartesius.be werd geraadpleegd. Hier werden enkele 19de en 20ste eeuwse kaarten gebruikt.

Om een inzicht te verkrijgen omtrent de impact van de voormalige bebouwing werden enkele oude plannen door de opdrachtgever ter beschikking gesteld.

Om een inzicht te verkrijgen omtrent de impact van de geplande werken op het eventuele bodemarchief werden alle beschikbare gegevens via de bouwheer opgevraagd en ter beschikking gesteld.

Aan de hand van de online beschikbare bronnen en de door de bouwheer geleverde plannen, kon voldoende informatie gegenereerd worden omtrent het archeologische potentieel van het projectgebied. Daarom werd besloten geen bijkomende literaire bronnen te raadplegen. Dit zou allicht nog wat meer informatie aan het licht brengen, maar valt buiten de doelstelling van deze bureaustudie. Op basis van alle beschikbare gegevens werd vervolgens een Programma van Maatregelen opgesteld (zie deel II: aparte bijlage).

3. Archeologisch bureauonderzoek/assessment

3.1. Geo(morfo)logie en bodem

Ten westen van het projectgebied (750 meter) stroomt de Kleine Aa. Deze ontspringt nabij Kalmthout en stroomt vervolgens ten oosten van Wildert (Wildertse Beek). Ze stroomt verder in noordwaartse richting en bij de Nederlandse grens neemt ze de Bansloot op. De rivier behoort tot het stroomgebied van de Maas.

Het projectgebied ligt in het zandgebied van de Antwerpse Kempen, gekenmerkt door een zwak golvend dekzandrelief dat doorsneden wordt door enkele beken. Het tertiaire substraat wordt gevormd door de afzettingen van de Formatie van Merksplas, Lid A uit het Pliocéen. Dit zijn de jongste tertiaire afzettingen die dateren uit het Boven-Pliocéen en het begin van het Pleistoceen. In deze periode lag het projectgebied in een kust-nabij marien milieu, waarin grijs, halfgrof tot grof zand is afgezet. Het kwartsrijke zand bevat regelmatig dunne klei-intercalaties, is glimmerhoudend en bevat schelpfragmenten, gerold hout, veen en (sideriet)keitjes.

Bovenop de mariene Tertiaire afzettingen bevindt zich de Formatie van de Kempen bestaande uit estuariene afzettingen gekenmerkt door klei-, zand- en leemcomplexen, schorreklei en wadzanden. Tijdens het Pleniglaciaal waren de zandige sedimenten sterk onderhevig aan erosie ten gevolge van de geringe vegetatiebedekking die aanwezig was in deze poolwoestijn. De Kempische kleilagen waren meer erosiebestendig en vormden de interfluvia.

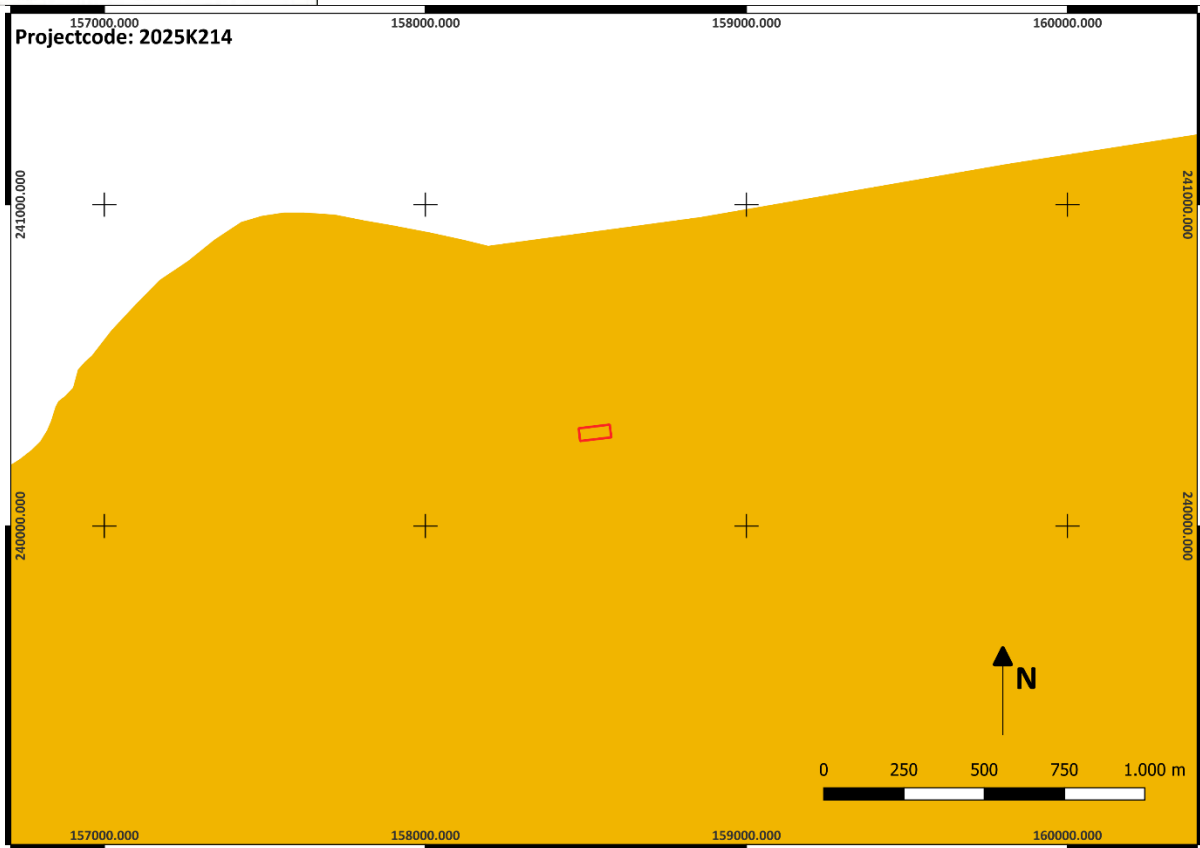
Vanaf het Laatglaciaal wisselen glacialen en interglacialen, respectievelijk koudere en warmere periodes, zich af. Onder invloed van noorderwind zetten eolische sedimenten zich af. Bijgevolg werd het Kempisch kleisubstraat door het dekzand van de Formatie van Gent afgedekt. In de dalen is dit pakket dikker dan op hoger gelegen gebieden. Hierdoor werd het reliëf dat zich vormde tijdens de ijstijd genivelleerd. Het Pleistocene dekzand werd daarna in koudere periodes opnieuw herwerkt door de heersende wind uit het westen. Ten gevolge van deze verstuiving ontstonden lokale landduinen (stuifzand).¹ De textuur van deze sedimenten uit het Holoceen en het Tardiglaciaal kenmerkt zich door fijn tot medium fijn zand.

Vanaf het Holoceen werd het aanzienlijk warmer met een stijging van de grondwatertafel tot gevolg. Daarbij nam de vegetatiebedekking toe. Het afgestorven plantenmateriaal accumuleerde in depressies en rivierdalen waardoor er na verloop van tijd veenlagen werden gevormd. In de beekvallei van de Kleine Aa kunnen fluviaatiele sedimenten worden aangetroffen. Deze kenmerken zich door lemig zand en zijn vaak rijk aan organisch materiaal of veen in de lager gelegen delen.

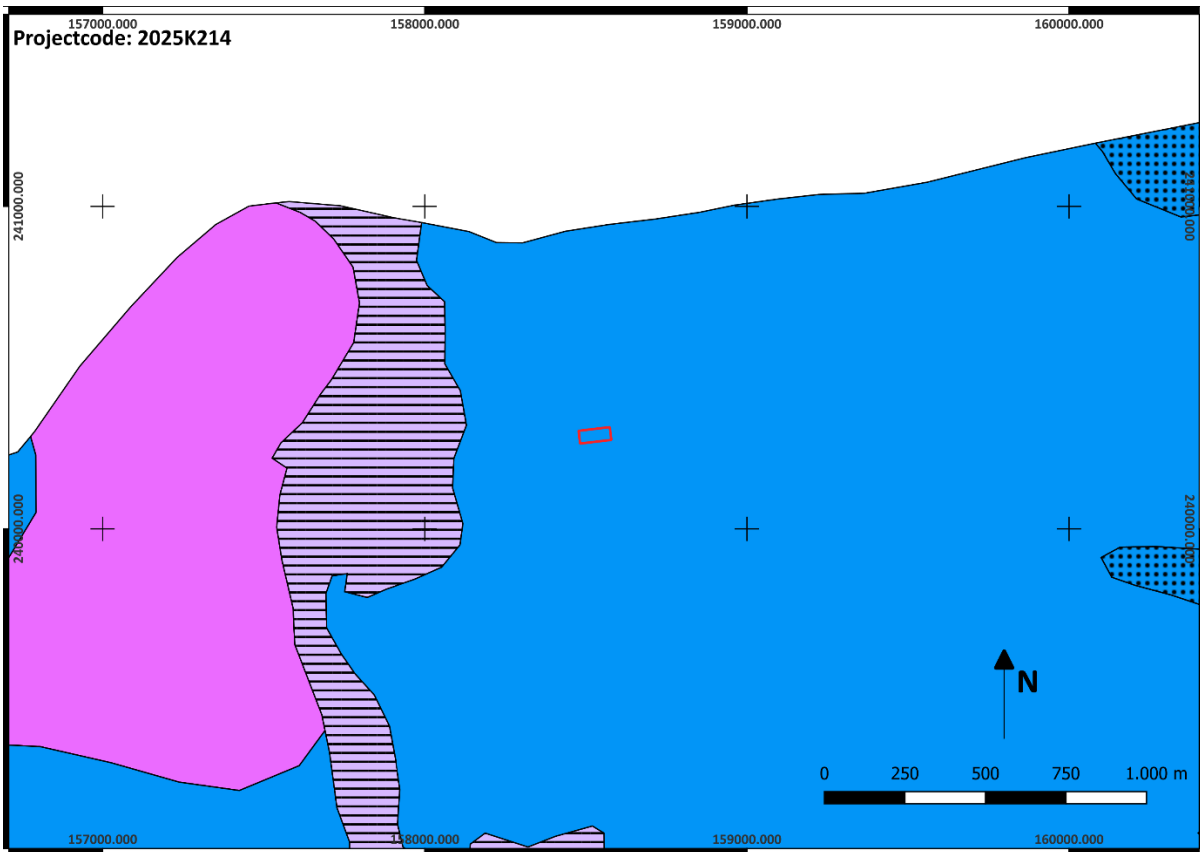
Onder antropogene invloed werd op grote schaal ontbost waardoor de natuurlijke bescherming van de bodem werd vernield en de zandgronden opnieuw kwamen bloot te liggen. Bijgevolg werden er nieuwe verstuivingen gevormd.² Bovendien veranderde het landschap ingrijpend ten gevolge van het verrijken van de bodem met plaggenbodems en de aanleg van drainagestelsels.

¹ BOGEMANS, F., *Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart. Kaartblad 2-8 Meerle-Turnhout*, Brussel, 2005.

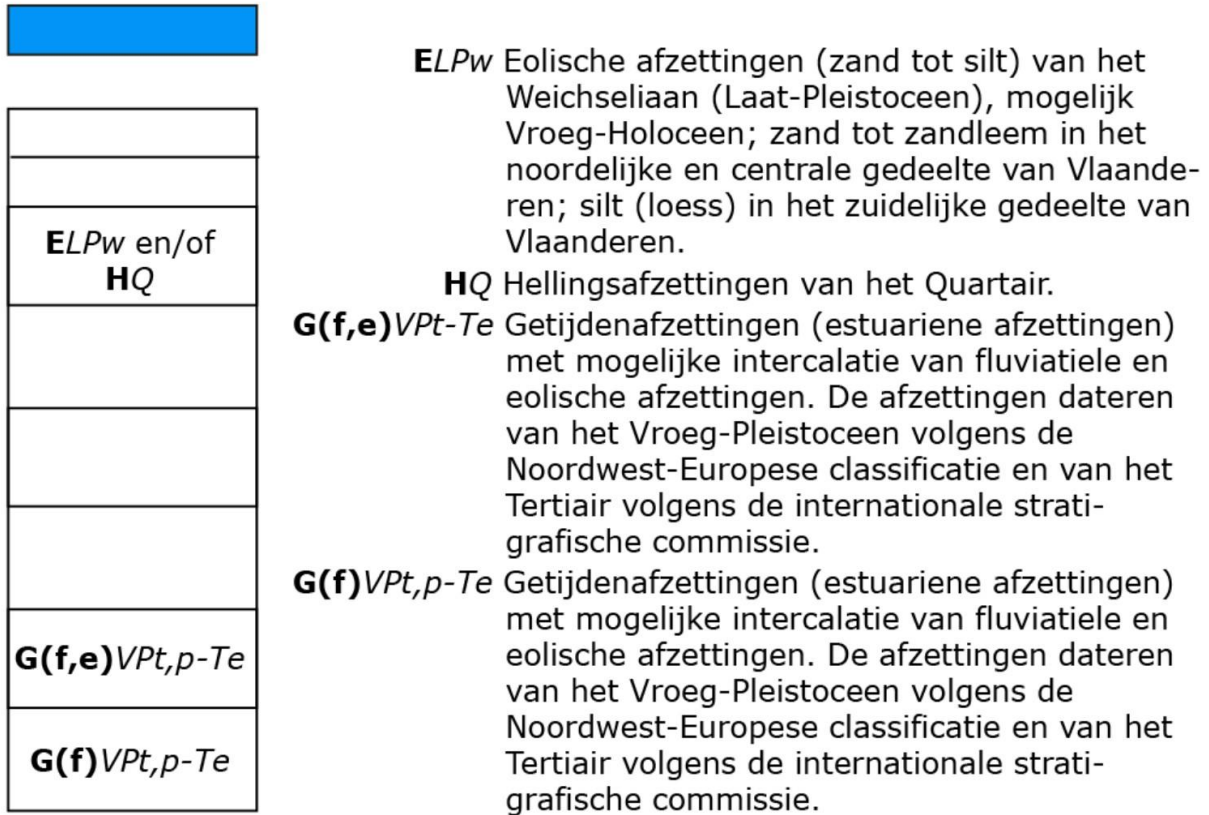
² SEVENANT, M., MENSCHAERT, J., COUVREUR, M., RONSE, A., ANTROP, M., GEYPENS, M., HERMY, M. & G. DE BLUST, *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten*, Brussel, 2002.

Figuur 3: Projectgebied op tertiair geologische kaart (1/12000)

Figuur 4: Projectgebied op quartair geologische kaart (1/12000)

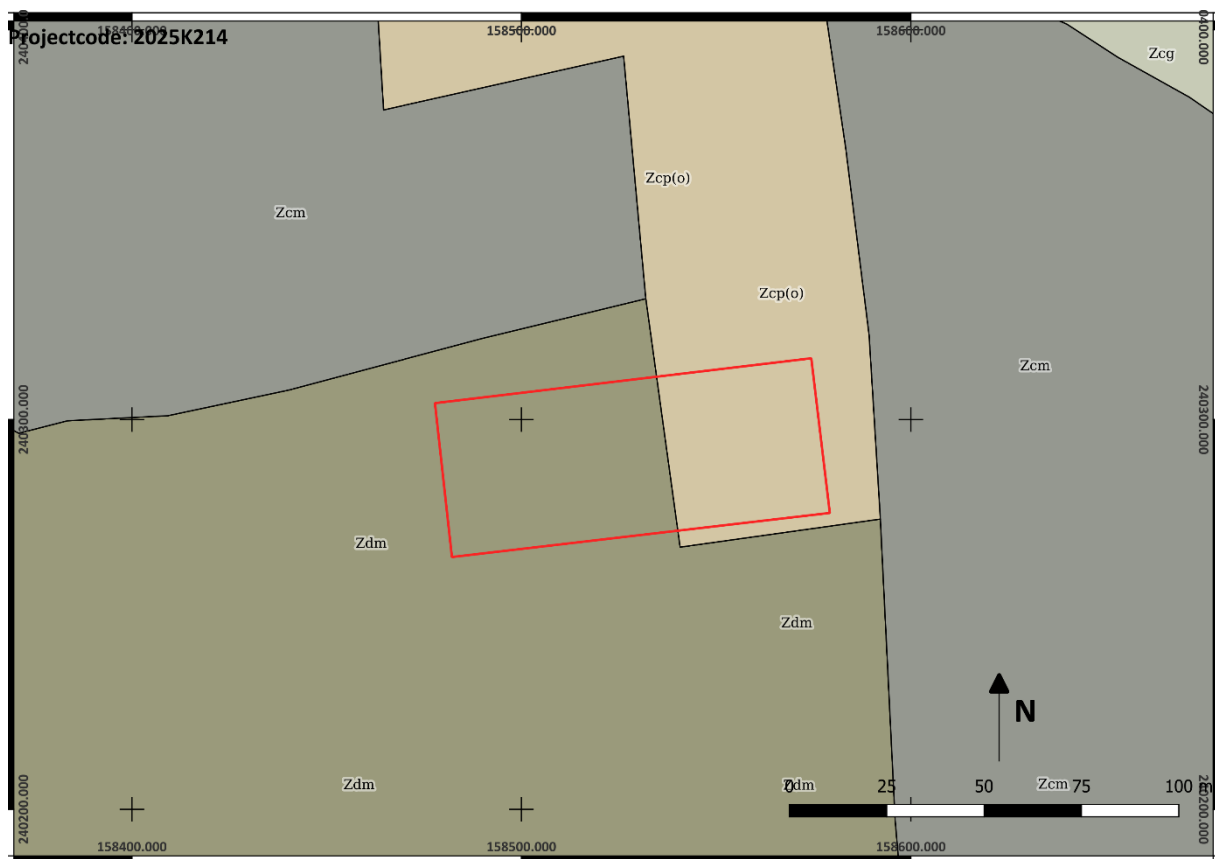
Figuur 5: Legende quartairgeologisch profieltype 22

Volgens de quartairgeologische kaart bestaat de ondergrond ter hoogte van het projectgebied uit profieltype 22. Er bevinden zich geen Holocene en/of Tardiglaciale afzettingen bovenop de Pleistocene sequentie. Het profieltype bestaat uit eolische afzettingen uit het Weichseliaan en mogelijk Vroeg-Holoceen bovenop Quartaire Hellingsafzettingen met hieronder Vroeg-Pleistocene estuariene getijdenafzettingen die op hun beurt de Vroeg-Pleistocene estuariene afzettingen (met mogelijke intercalatie van fluviatiele en eolische afzettingen) bedekken.

Op de bodemkaart van Vlaanderen zijn binnen het projectgebied twee bodemtypes gekarteerd. Binnen het westelijke deel van het terrein, ter hoogte van de landbouwzone, situeert zich een bodem van het type Zdm. Dit zijn matig natte zandbodems met dikke antropogene humus A horizont. De matige natte plaggendodems, uitzonderlijk geassocieerd met matig droge plaggendodems in ZDm, hebben een homogeen humeuze bruinachtig of grijsachtige bovengrond van minstens 60 cm dik. De onderkant van het plaggendek is dikwijls zwartachtig en zeer humusrijk; het betreft de bouwlaag van een begraven profiel in het plaggendek verwerkt. Indien het begraven profiel een verbrokkelde textuur B is of een gesolifluëerde afzetting komen duidelijke roestverschijnselen voor. Is de ondergrond gevormd door een hydromorfe Podzol dan worden roestverschijnselen moeilijk te herkennen. In het plaggendek vindt men roestverschijnselen tussen 40 en 60 cm. De waterhuishouding is gekenmerkt

door natte bodems in de winter met hoge voorjaarswater-stand. De zomerwaterstand van Zdm is optimaal. Zdm is geschikt voor de meeste landbouwteelten. Voor tuinbouw is hij doorgaans zeer geschikt, behalve voor asperge. Bonen kunnen slechts laat geplant worden. Aardbeien gedijen goed wanneer enige aandacht besteed wordt aan de ontwatering.

Binnen het oostelijke deel van het projectgebied is een bodem van het type Zcp(o) gekarteerd. Dit zijn matig droge zandbodems zonder profiel met sterk antropogene invloed. De drie series Zcp, Zcb en Zcc hebben binnen de zandgronden de draineringsvoorwaarden als gemeenschappelijk kenmerk. Ze zijn matig droog en vertonen roestverschijnselen tussen 60 en 90 cm. Ze hebben een gunstige waterhuishouding in de winter, maar zijn enigszins droogtegevoelig in de zomer. De aanwezigheid van een substraat kan de waterhuishouding in de zomer bevorderen. De landbouwwaarde is beïnvloed door de dikte van de humeuze bovengrond, waarbij fase . . . 3 de meest gunstige toestand is. Deze bodems zijn geschikt voor zomergranen, aardappelen en asperges. Ze hebben een hoge meststofbehoefte.³

Figuur 6: Projectgebied op de bodemkaart van Vlaanderen (1/1000)

³ Van Ranst & Sys 2000, *Eenvoudige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20.000)*, Gent.

3.2. Topografie/toponymie

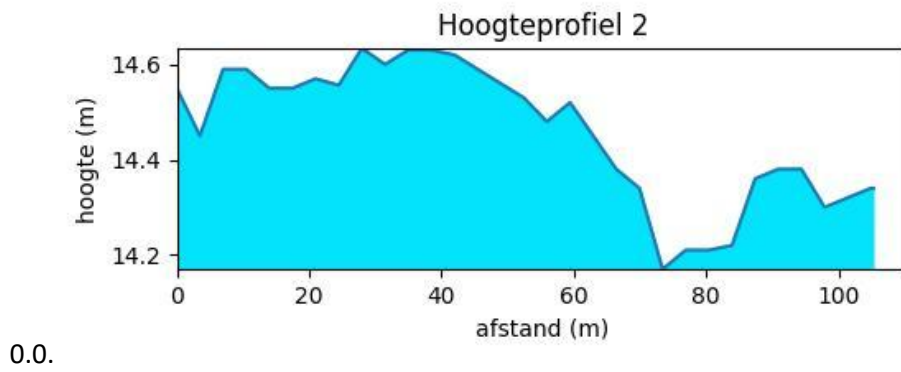
Het projectgebied bestaat uit een rechthoekig perceel in het oosten, op de korte zijde, grenzend aan de straat Steenpaal. Langs de straat, ten noorden en zuiden van het terrein, situeert zich een lintbebouwing bestaande uit vrijstaande woningen met eventuele bijgebouwen. Ten westen van het projectgebied situeert zich een aanzienlijke landbouwzone, ingenomen door voornamelijk akkers en velden. Plusminus 100 meter ten noorden van het terrein situeert zich het kruispunt met de Vaartstraat, dewelke in de richting van de Roosendaalse Vaart loopt. Deze situeert zich ongeveer 550 meter ten oosten van het projectgebied. De meest nabije natuurlijke waterloop stroomt plusminus 750 meter ten westen van het terrein, zijnde de Kleine Aa, of de Wildertse Beek. Deze ontspringt nabij Kalmthout en stroomt vervolgens ten oosten van Widert. De naam is hier: Wildertse Beek. Hoewel over een deel min of meer rechtgetrokken is de beek hier sterk meanderend. Ze stroomt verder in noordwaartse richting ten oosten van Essen en heet daar Kleine Aa. Bij de Nederlandse grens neemt ze de Banslot op, meandert nog een stukje totdat de Antwerpse Weg wordt gekruist. Hierna is ze gekanaliseerd en heet Watermolenbeek of kortweg Molenbeek. Aldus stroomt ze de bebouwde kom van Roosendaal binnen, waar ze zich in twee armen vertakt: een deel gaat naar het noorden Roosendaal in, een ander deel (Engebeek genoemd) is westelijk van Roosendaal omgeleid en loopt nog langs een aantal vloeivelden om uiteindelijk ten noorden van Roosendaal in de Nieuwe Roosendaalse Vliet. Om historische redenen behoort ze tot het stroomgebied van de Maas gerekend, alhoewel de afwatering naar de Noordzee nu eigenlijk via de delta van de Oosterschelde gebeurt. De beek stroomt grotendeels door een open agrarisch landschap en is in het verleden op een aantal plaatsen rechtgetrokken. Bij hoge afvoeren ontstaan met name ten zuiden van Roosendaal en op Belgisch grondgebied wateroverlast.⁴

De kerk van Essen bevindt zich ongeveer 800 meter ten zuidoosten van het projectgebied.

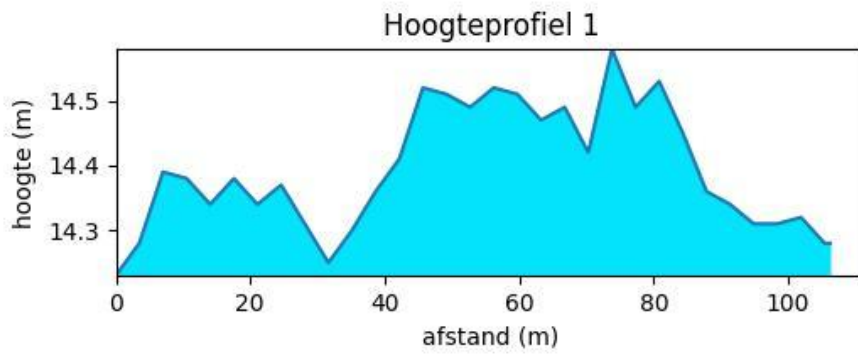
Binnen het projectgebied situeert zich heden een vrijstaande woning, voorzien van de nodige verhardingen, in het noordoostelijke deel van het terrein. Tevens zijn er twee kleinere bijgebouwen aanwezig binnen het projectgebied. De rest van het terrein wordt ingenomen door aangelegde tuin en gazon. Het westelijke deel van het terrein staat op het gewestplan aangeduid als landbouwzone. Het oostelijke deel is aangeduid als woonzone met landelijk karakter.

Het projectgebied situeert zich rond de 14,50 meter hoogtelijn met hoogtes binnen het projectgebied die schommelen tussen 14,08 meter en 14,66 meter + TAW. De laagste waardes werden vastgesteld in het westelijke deel van het projectgebied. Algemeen kan gesteld worden dat het projectgebied vrij vlak is en licht daalt in westelijke richting.

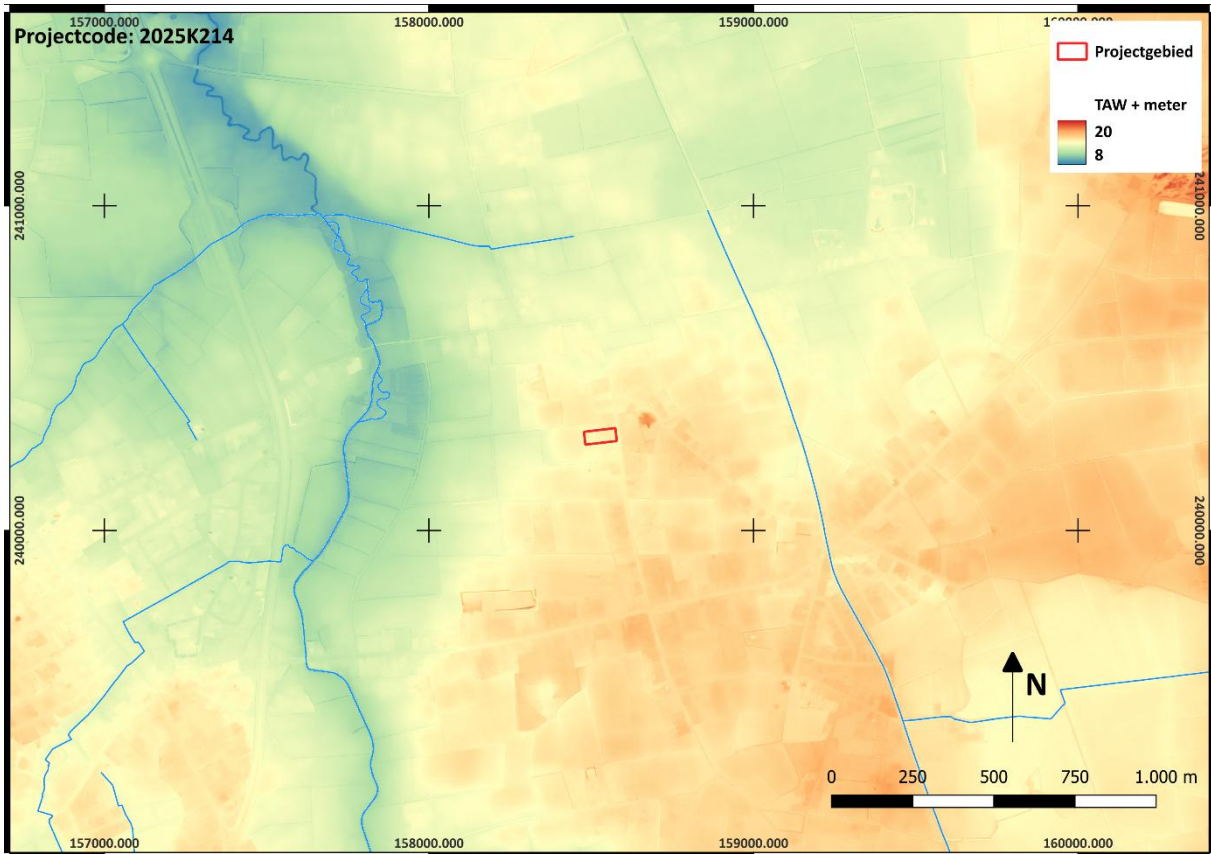
⁴ [https://nl.wikipedia.org/wiki/Kleine_Aa_\(Wildertse_Beek\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Kleine_Aa_(Wildertse_Beek))

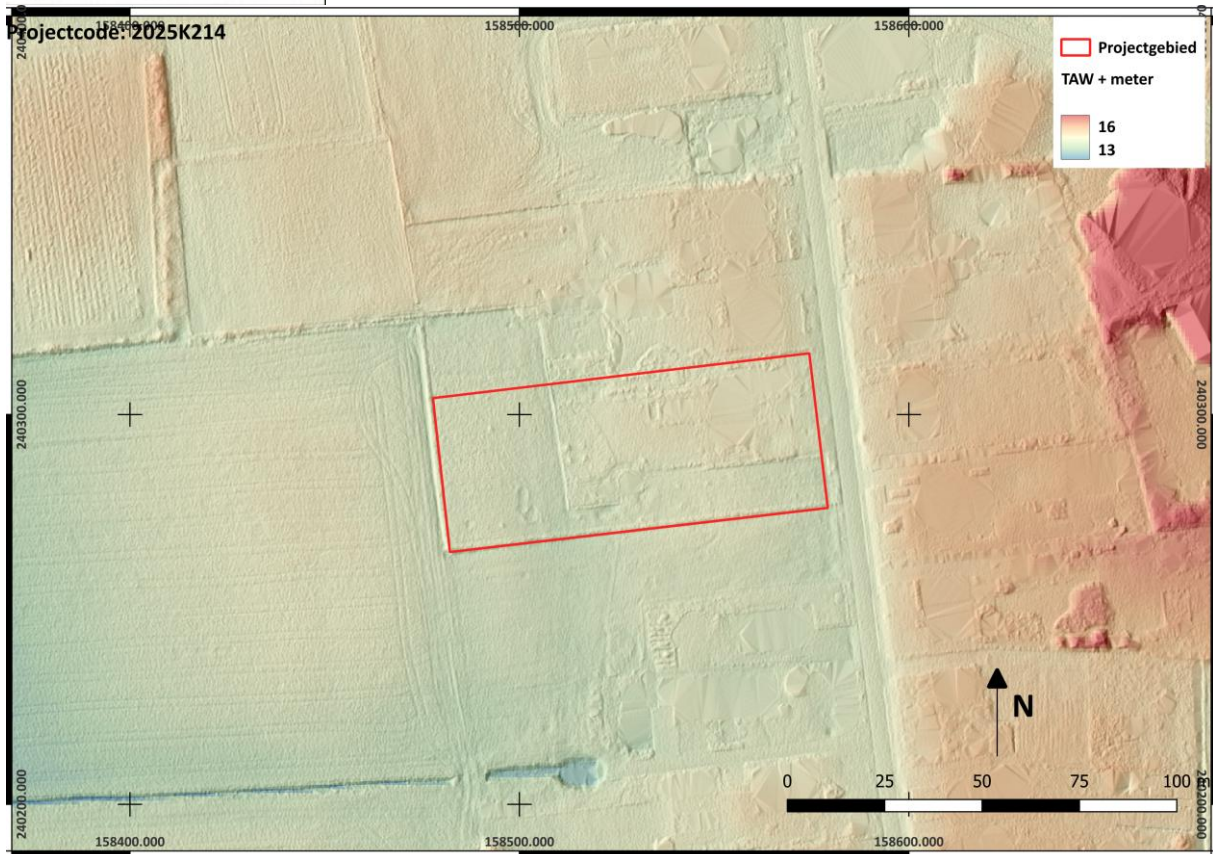
Figuur 7: Doorsnede door het terrein van noordoost naar zuidwest

Figuur 8: Doorsnede door het terrein van noordwest naar zuidoost

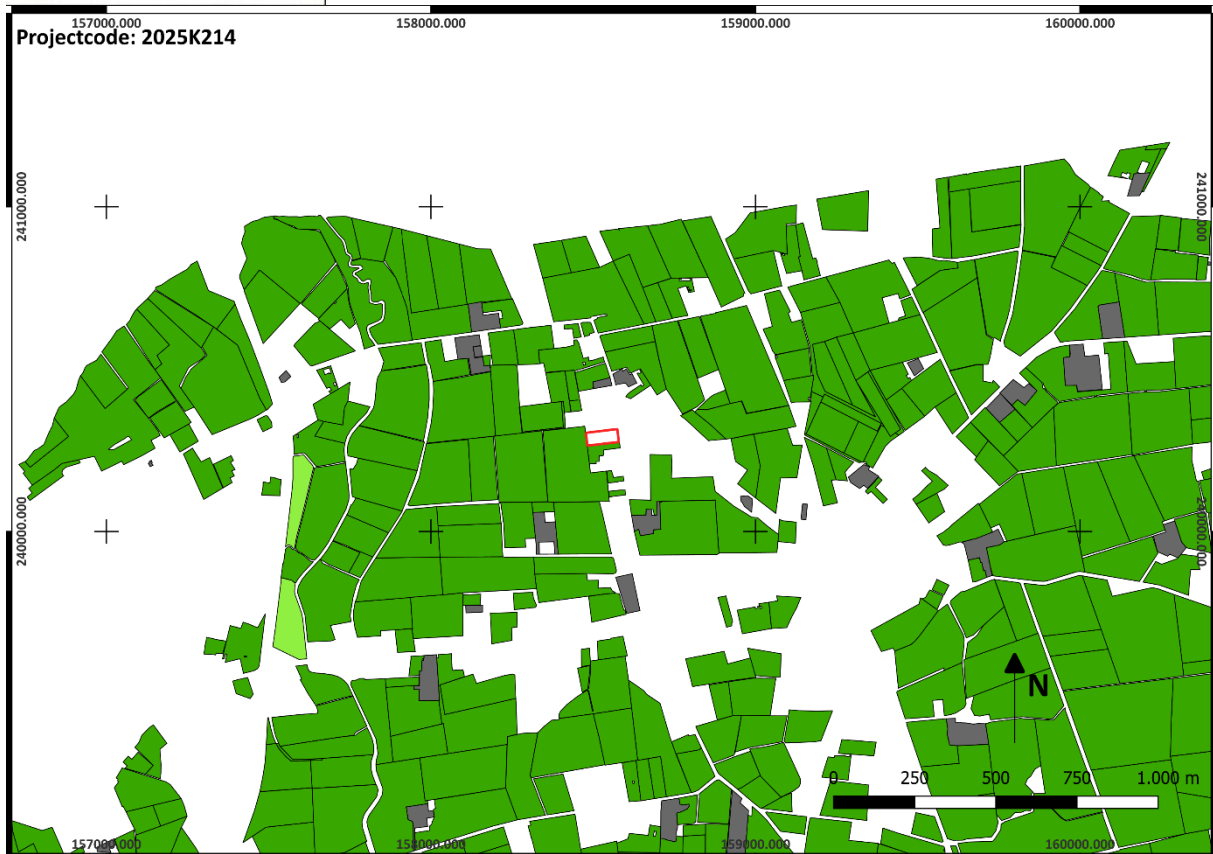
Figuur 9: Projectgebied op digitaal hoogtemodel Vlaanderen II (1/12000)

Figuur 10: Detail DHM ter hoogte van het projectgebied (1/1000)

Op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen zien we dat het terrein gelegen is ter hoogte van een noordelijke uitloper van een zandige rug. De vallei van de Kleine Aa is duidelijk zichtbaar ten westen van het projectgebied. Wanneer we de detailkaart bekijken, zien we dat het terrein zich net in een lager gedeelte bevindt ten opzichte van de directe omgeving ten noorden en ten oosten (aan de overzijde van de straat). Dit verklaart allicht de classificatie “.d.” op de bodemkaart tegenover de “.c.” voor de terreinen ten noorden en ten oosten.

De ligging van het terrein in een vrij vlak gelegen deel van de omgeving vertaalt zich in de bodemerosiegevoeligheidskaart van het projectgebied en zijn omgeving waarop enkel groene zones worden weergegeven.

Figuur 11: Projectgebied op de bodemerosiegevoeligheidskaart (1/12000)

3.3. Historische, cartografische en archeologische kennis

3.3.1. Korte historiek van Essen (geschreven bronnen)⁵

Essen, in oudere bronnen ook als Esschen of Assen gespeld, kent een lange geschiedenis. In en rond Essen zijn verschillende aanwijzingen voor menselijke aanwezigheid in de steentijd en de prehistorie gevonden. Na de komst van de Romeinen rond het begin van de jaartelling maakte het gebied deel uit van de Romeinse provincie Gallia Belgica, later Belgica secunda. Hoewel in de CAI geen vondsten zijn gemeld uit Essen die wijzen op bewoning gedurende de Romeinse tijd is zeer onlangs in de gemeente wel een Romeinse munt gevonden. De precieze omstandigheden van de vondst zijn vooralsnog niet bekend, maar het betreft een Romeinse *sestertius* uit de 2^e eeuw na Chr.⁶ Gevoegd bij het feit dat ten noorden van de landsgrens in Nispen recentelijk aanwijzingen gevonden zijn voor bewoning in de late ijzertijd tot het begin van de Romeinse tijd betekent dit dat het mogelijk is dat zich ook in of rond Essen

⁵ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: Essen [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13682> (geraadpleegd op 12 december 2025).

⁶ Koninklijke Heemkundige Kring Essen, Nieuwsbrief werkgroep archeologie, 2.2, mei 2016, 1-6.

in de bodem nog sporen uit deze periode bevinden.⁷ Ook uit de laat-Frankische periode zijn in de omgeving, met name in Nispen, sporen gevonden.

In de middeleeuwen maakte Essen deel uit van het hertogdom Brabant en behoorde oorspronkelijk tot de heerlijkheid Nispen. De eerste historische vermelding dateert uit het midden van de 12^e eeuw, toen Essen in 1159 door Berner van Rijsbergen als allodiaal goed werd geschonken aan de abdij van Tongerlo.⁸ Deze abdij, gesticht rond 1130, bezat verschillende goederen in de omgeving, waaronder een deel van de heerlijkheid Kalmthout, rond 1150 door Arnold de Brabander al geschonken, en het net ten noorden van de huidige landsgrens gelegen Nispen. De abdij bevorderde in hoge mate het ontginnen van de woeste gronden rond het dorp, waarbij ook turf werd gewonnen; de diverse vaarten in de gemeente getuigen daar nog van.

Gelegen langs een strategische route tussen Antwerpen, Bergen op Zoom en Breda, zag Essen vele strijdende partijen langstrekken, meestal met ongunstige gevolgen voor de plaatselijke bevolking. In 1542, tijdens de Brabantse veldtocht van Maarten van Rossem, werd Essen geplunderd door de Geldersen. Ook gedurende de Tachtigjarige Oorlog werd Essen zwaar getroffen. Bij verschillende gelegenheden werd het dorp door langstreckende troepen geplunderd en verwoest, zoals door de Fransen in 1583 en tijdens het beleg van Bergen op Zoom in 1587-88. In 1587 telde het zelfs geen enkele vaste inwoner meer.

Zo'n vijfhonderd jaar na de eerste schenking door Berner van Rijsbergen, in de loop van de 17^e eeuw, kocht de abdij van Tongerlo, die de lage heerlijkheid toen dus al eeuwenlang in bezit had, ook de hoge heerlijkheid van Essen- Kalmthout- Huijbergen van de in geldnood verkerende koning van Spanje. Daarmee kwamen dus alle heerlijke rechten in dezelfde hand. De abdij speelde een belangrijke rol bij het herstellen van de schade ten gevolge van de terugkerende oorlogshandelingen. Net als in de middeleeuwen, toen de abdij een belangrijke motor was geweest voor de ontginning van woeste gronden, werd ook nu werk gemaakt van het rendabel maken van de uitgestrekte heidegebieden, onder andere door het aanplanten van bos.⁹ Mogelijk is de bossage die in het huidige projectgebied zichtbaar is op de kaart van Ferraris hiervan het resultaat geweest.

Ook tijdens de Spaanse en Oostenrijkse Successieoorlogen in de eerste helft van de 18^e eeuw had Essen weer onder het oorlogsgeweld te lijden. De tweede helft van de 18^e eeuw was echter een periode van meer rust en voorspoed, waarbij mede dankzij de Oostenrijkse landbouwpolitiek het gebied verder

⁷ Koninklijke Heemkundige Kring Essen, Nieuwsbrief werkgroep archeologie, 2.1, februari 2016, 1-2.

⁸ M. Dillo et. al. 2000, nrs. 910-911.

⁹ Kools, 2001 (http://www.thesis.net/essen/essen_inhoud.htm).

ontgonnen werd. De provisorsen van de abdij van Tongerlo, die domicilie hielden op de boerderij De Greef, speelden daarbij een vooraanstaande rol.

Het einde van de 18e eeuw betekende de val van het Ancien Régime en de komst van nieuwe bestuurlijke verhoudingen. De Franse Revolutie en de inlijving van de Oostenrijkse Nederlanden bij Frankrijk leidden tot de afschaffing van de heerlijke rechten. Essen werd in 1795 een zelfstandige gemeente. Tot aan het begin van de 19e eeuw vormde het samen met Nispen nog wel een kerkgemeenschap, waarvan de Oude Pastorij in Essen nog getuigt; eerst na het einde van de beloken tijd, in 1802, werd Essen ook een zelfstandige parochie. De bestuurlijke en kerkelijke scheiding werd definitief met de onafhankelijkheid van België in 1830, die in november 1831 nog leidde tot een gevecht met Nederlandse militairen waarbij enkele soldaten en dorpingen omkwamen.

Daarna kwam Essen in rustiger vaarwater. Met de aanleg van de spoorlijn tussen Antwerpen en Roosendaal werd Essen een grensstation en nam het dorp in belang toe. De strategische positie aan de belangrijkste spoorverbinding tussen Nederland en België maakte het tot een voor de hand liggende plaats om een voorziening te bouwen voor de opvang van uit Nederland ingevoerd vee: de Quarantainestallen. Er ontwikkelde zich echter ook enige nijverheid in Essen; een sigarenfabriek, een steenoven en een ijzergieterij zorgden voor extra werkgelegenheid in wat toch vooral een agrarische gemeenschap bleef.

Gedurende de Eerste Wereldoorlog werd vrijwel alle officiële communicatie met de noorderburen onmogelijk. Om de grens af te schermen werd in 1915 een elektrische draad opgericht met een spanning van 2000 volt, de zogenaamde Dodendraad (fig. 14). Vanwege het zeer grillige verloop van de Belgisch-Nederlandse grens rond Essen en Kalmthout werd de versperring hier ten zuiden van Essen op Kalmthouts grondgebied opgericht. Dit betekende dat Essen in een grenszone kwam te liggen waar strenge censuur gold en contact met de rest van het bezette België uiterst moeizaam verliep. In economisch opzicht betekende de isolatie van Essen een ramp. Wel ontstond een levendige smokkel tussen het neutrale Nederland en het bezette België, waarbij de smokkelaars groot gevaar liepen. De Dodendraad deed zijn naam gedurende de drie jaar dat deze functioneerde dan ook eer aan.

Na de Duitse capitulatie hernam het leven zijn gewone gang. Gedurende het Interbellum bleef Essen vooral een landbouwgemeente, waarbij de goede spoorverbinding met Antwerpen ook forensarbeid mogelijk maakte. In deze periode bereikte de spoorwegactiviteit in Essen zijn hoogtepunt, met een gunstige invloed op de bedrijvigheid rond het emplacement. Zo werd onder andere de vestiging van de Lonkafabriek opgericht. In 1930 telde de gemeente ongeveer 7500 inwoners.

Figuur 12: De "Dodendraad" bij Essen. (© www.wereldoorlog1418.nl; foto: Frans Bernaards/Karrenmuseum Essen)

Het belang van dat emplacement maakte Essen in de Tweede Wereldoorlog tot een belangrijk doelwit. Nadat het tijdens de Duitse inval al werd gebombardeerd, met veel schade aan de omliggende gebouwen tot gevolg, voerden de geallieerden gedurende de loop van de oorlog verschillende luchtaanvallen op het spoorwegterrein uit om met name het transport van Duitse munitie te ontregelen. Bij de aftocht van de Duisters in oktober 1944 werden de wissels onklaar gemaakt en de seinhuizen opgeblazen. Na de bevrijding, op 20 oktober 1944, werd de spoorlijn door de Britten hersteld; tot vlak voor de Duitse overgave in mei 1945 werd Essen echter nog regelmatig met V-wapens beschoten.

3.3.2. Cartografische bronnen/luchtfoto's

Bij de studie van de cartografische bronnen werd gekeken naar de onmiddellijke omgeving van het projectgebied. Voor het projectgebied zijn verschillende historische kaarten beschikbaar die alle digitaal beschikbaar zijn op het geoportaal.

Een eerste kaart dateert uit het laatste kwart van de 18de eeuw. Op de kaart van Ferraris zien we dat het projectgebied deel uitmaakt van een groter perceel dat in gebruik is als akkerland en waarop in de zuidoostelijke hoek een alleenstaand gebouw aanwezig is. Of het hier een hoeve dan wel een schuur of dergelijke betreft is niet duidelijk. In het oosten grenst het terrein aan een landweg die de voorloper van de huidige straat vertegenwoordigt. Algemeen gezien bevindt het terrein zich in een landelijke zone bestaande uit verschillende grote en kleinere akkers, die van elkaar gescheiden zijn door hagen

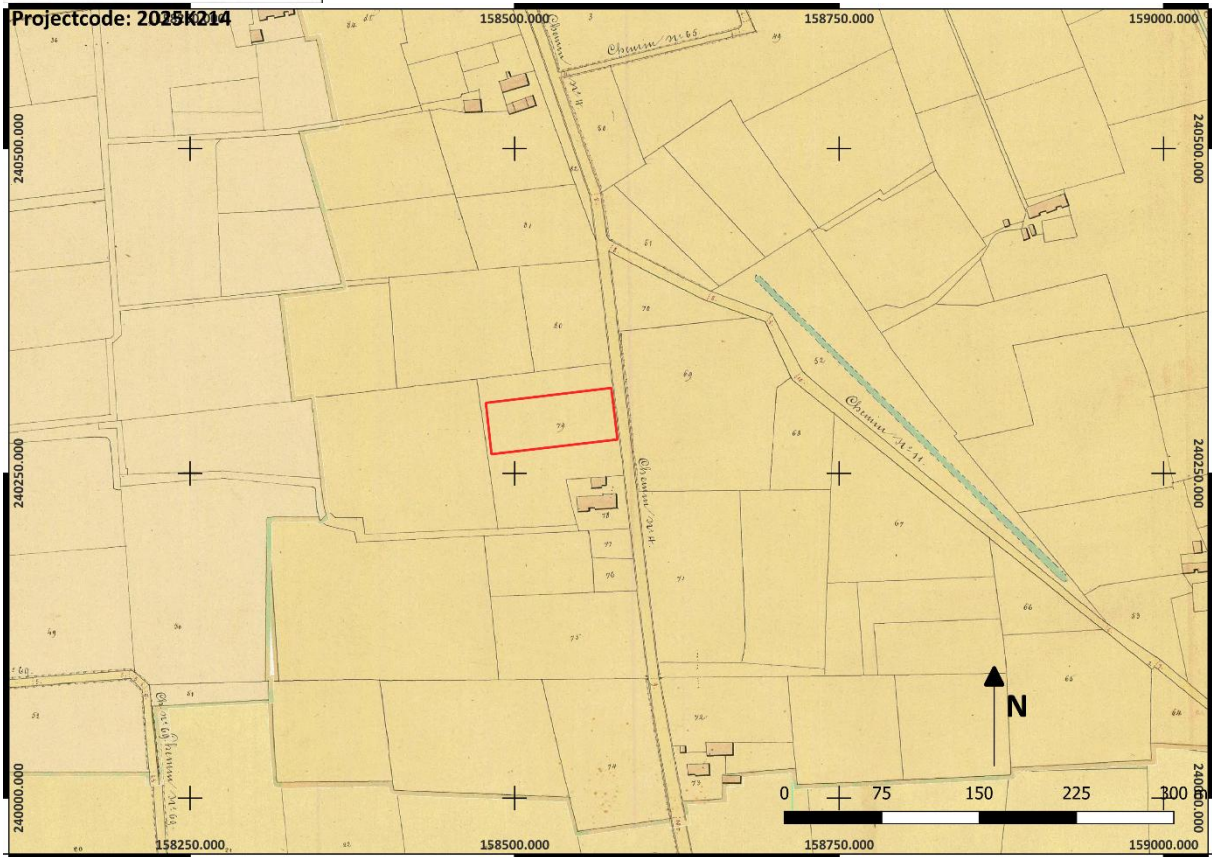
of bomenrijen. De schaars aanwezige bebouwing heeft allicht een landelijk karakter en is gelegen langs de aanwezige landwegen.

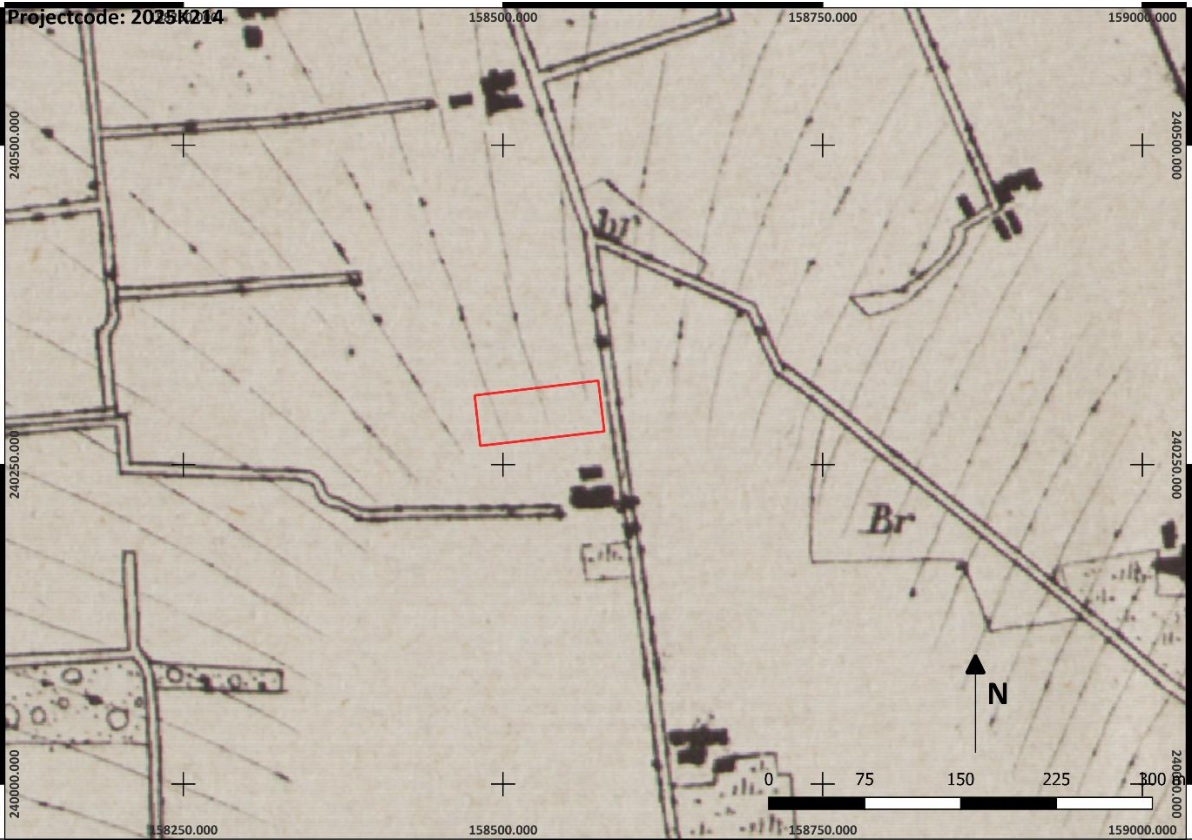
Figuur 13: Onderzoekgebied in rood op de kaart van Ferraris (1/3000)

Op de 19de-eeuwse Atlas der Buurtwegen zien we een gelijkaardig beeld. Het projectgebied maakt deel uit van een groter perceel. In de zuidoostelijke hoek is bebouwing afgebeeld binnen een apart perceel. Er bevinden zich twee gebouwen, één kleiner vierkant gebouw en één langwerpige gebouw dat haaks op de straat is georiënteerd. De omgeving is nog steeds landelijk met her en der hoeves langs de wegen.

Ook de topografische kaart van Vandermaelen vertoont een gelijkaardig beeld. De aanwezige hoogtelijnen op de kaart tonen aan dat het terrein hoger gelegen is. Dit lijkt min of meer overeen te komen met het algemeen beeld op het DHM waar te zien is dat het terrein zich situeert op een noordelijke uitloper van een zandige rug. Het detail van het DHM toonde echter aan dat het terrein net wat lager ligt binnen de zandige opduiking.

Figuur 14: Het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen (1/3000)

Figuur 15: Onderzoekgebied op de topografische kaart Vandermaelen (1/3000)

Voor de ontwikkeling in de 20ste eeuw maken we gebruik van de luchtfotografische opnames van Vlaanderen. De oudste luchtfoto uit 1971, toont dat het terrein nog steeds in gebruik is als akkerland. De bebouwing ten zuiden van het terrein, die reeds zichtbaar was op de kaart van Ferraris, lijkt ondertussen flink te zijn toegenomen. Tevens toont de foto aan dat er sprake is van het ontstaan van lintbebouwing langsheen de Steenpaal en de Vaartstraat.

De eerste sporen van bebouwing zijn zichtbaar op de luchtfoto uit de periode 1979-1990. Op de luchtfoto is de huidige bebouwing zichtbaar alsook een deel van de huidige toestand van de tuinzone. Met uitzondering van enkele wijzigingen in de tuinzone, blijft de situatie doorheen de jaren hetzelfde tot op heden zoals zichtbaar op de luchtfoto's uit 2000-2003 en 2025.

Figuur 16: Het onderzoeksgebied op de orthofoto 1971 (1/3000)

Figuur 17: Projectgebied op luchtfoto 1979-1990 (1/1000)

Figuur 18: Projectgebied op orthofoto 2000-2003 (1/1000)

Figuur 19: Projectgebied op luchtfoto 2025 (1/1000)

3.3.3. Archeologisch Essen en centrale archeologische inventaris

Op de centrale archeologische inventaris zijn talrijke locaties aangeduid op het grondgebied van Essen. Het is niet onze bedoeling hier een uitgebreide oplijsting te voorzien van alle aanwezige locaties op het grondgebied van Essen. De hier opgesomde locaties bevinden zich in een straal van plusminus 1500 meter ten opzichte van het projectgebied en vormen een goed beeld van de aanwezige archeologische waarden in de ruime omgeving van het projectgebied. De locaties worden min of meer in chronologische volgorde weergegeven.

Steentijd:

- **CAI207351:** Op de locatie, ongeveer 1050 meter ten westen van het projectgebied, aan de overzijde van de beek, werd tijdens veldprospectie een concentratie lithische artefacten uit het mesolithicum aangetroffen.¹⁰

¹⁰

Middeleeuwen:

- **CAI105131:** De locatie, ongeveer 1300 meter ten zuidwesten van het projectgebied, heeft betrekking op de Oude Pastorie, die zou teruggaan tot in de late middeleeuwen.¹¹
- **CAI219946:** Op de locatie, ongeveer 1100 meter ten zuidwesten van het projectgebied, werden twee houten heipalen aangetroffen die mogelijk deel uitmaakten van een brug of middeleeuwse waterbrug. De palen werden door het KIK gedateerd in de late middeleeuwen.¹²
- **CAI219948:** Op de locatie, ongeveer 1050 meter ten zuidwesten van het projectgebied, werd eveneens één houten heipaal aangetroffen. Mogelijk dateert ook deze paal uit de late middeleeuwen.¹³
- **CAI219947:** Op de locatie, ongeveer 1000 meter ten zuidwesten van het projectgebied, werd eveneens één houten heipaal aangetroffen. Mogelijk dateert ook deze paal uit de late middeleeuwen.¹⁴

Nieuwe tijd:

- **CAI987632:** Tijdens een proefsleuvenonderzoek op plusminus 1500 meter ten (zuid)westen van het projectgebied werden resten aangetroffen uit de nieuwe tijd die betrekking hebben op de aanwezige hoeve die terugging tot de tweede helft van de 18de eeuw.¹⁵
- **CAI981033:** Tijdens een proefsleuvenonderzoek op plusminus 500 meter ten zuiden van het projectgebied werden resten aangetroffen van een erf uit de nieuwe tijd die betrekking hebben op een hoeve die mogelijk terugging tot de tweede helft van de 16de eeuw.¹⁶
- **CAI981031:** Tijdens een proefsleuvenonderzoek op plusminus 1000 meter ten oosten van het projectgebied werden naast enkele ongedateerde greppels en een kuil, mobiele resten

¹¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Oude Pastorie* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105131> (geraadpleegd op 12 december 2025).

¹² Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Over d'Aa 2* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/219946> (geraadpleegd op 12 december 2025).

¹³ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Over d'Aa 5 bis* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/219948> (geraadpleegd op 12 december 2025).

¹⁴ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Over d'Aa 5* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/219947> (geraadpleegd op 12 december 2025).

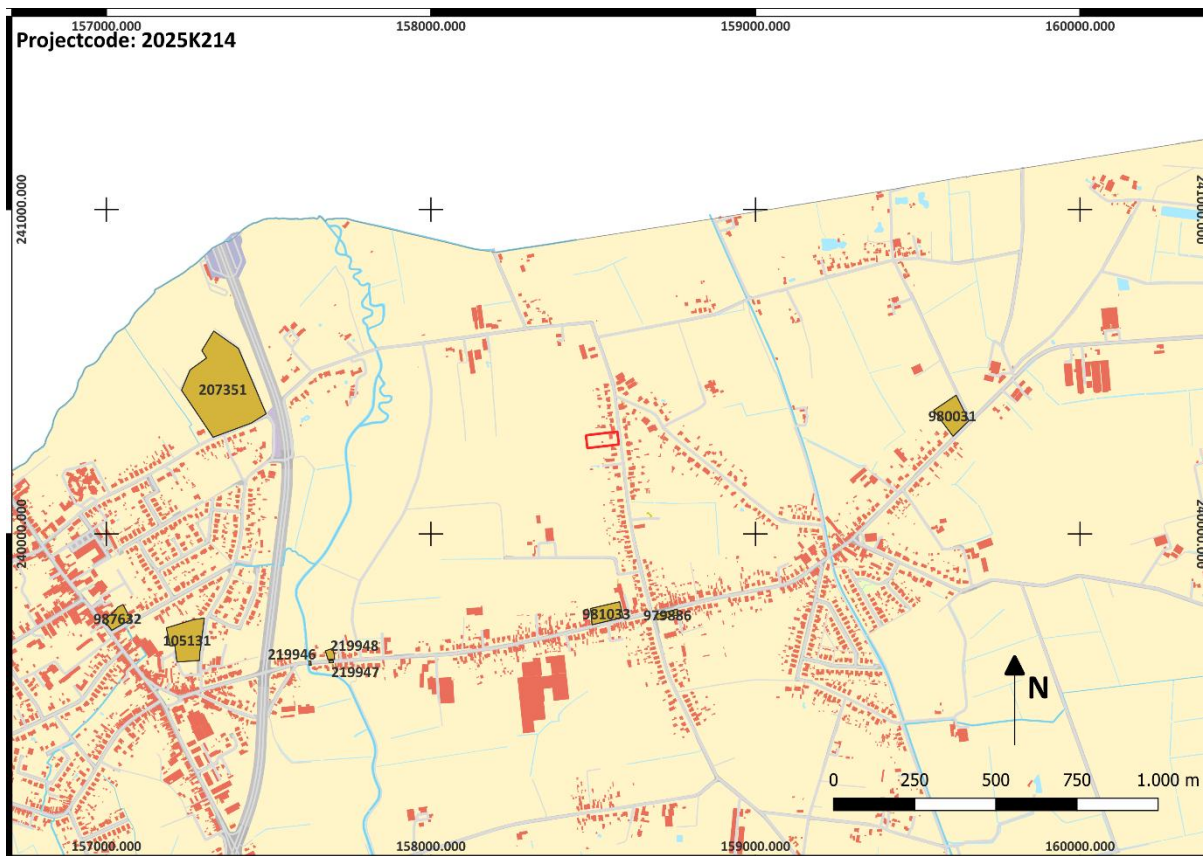
¹⁵ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Nieuwstraat* 34-38 [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/987632> (geraadpleegd op 12 december 2025).

¹⁶ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Over d'Aa* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/981033> (geraadpleegd op 12 december 2025).

aangetroffen uit de nieuwe tijd in de vorm van aardewerk, glas en pijpenaarde.¹⁷

Onbepaald:

- **CAI979886:** Tijdens een proefsleuvenonderzoek op plusminus 550 meter ten zuiden van het projectgebied werden enkele ongedateerde greppels aangetroffen.¹⁸

Figuur 20: CAI-locaties en gebeurtenissen in de ruime omgeving van het projectgebied (1/12000)

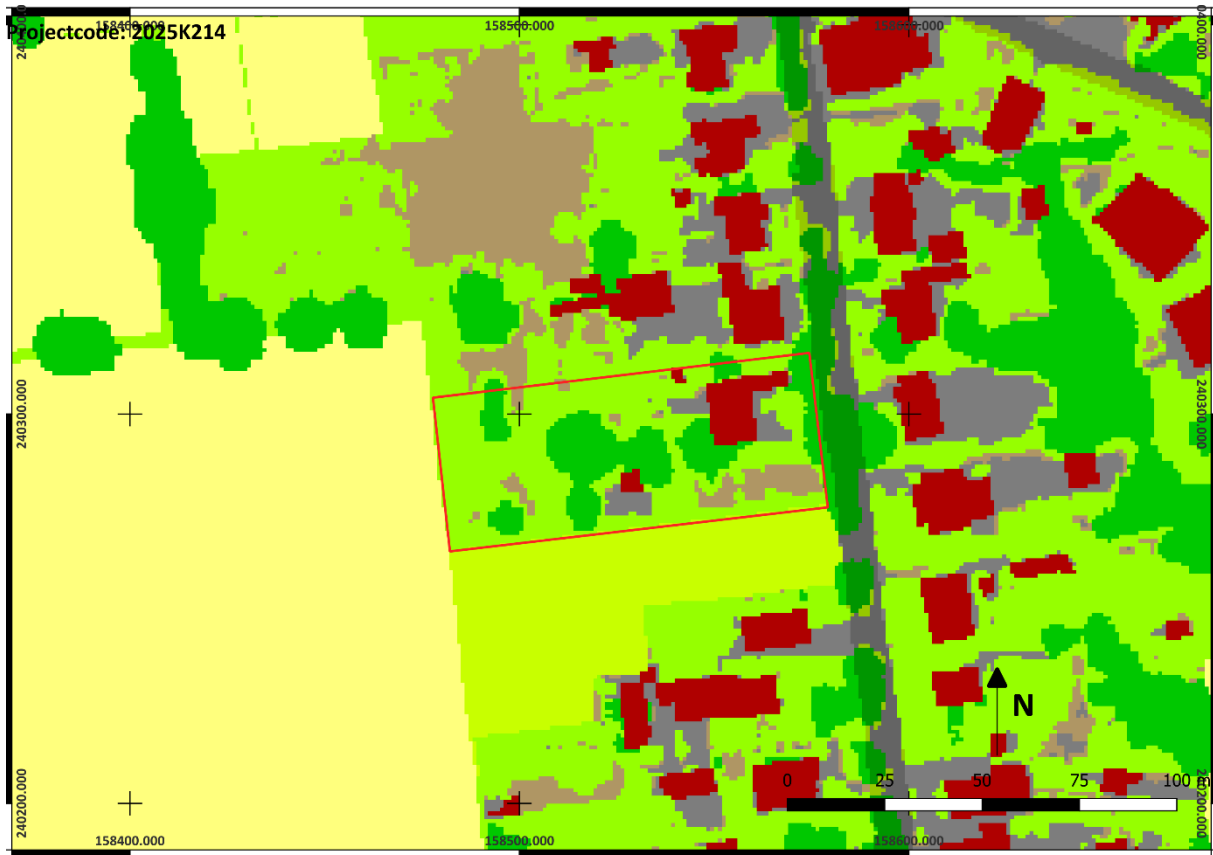
3.3.5. Overige wetenschappelijke inventarissen

Er is geen beschermd landschaps-, dorps- of stadsgezicht, beschermde archeologische zone of ander beschermd monument aanwezig binnen het projectgebied. Er bevindt zich ook geen geïnventariseerd landschappelijke erfgoed of wereldoorlog relict binnen het projectgebied. Het projectgebied is niet gelegen binnen een zone waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.

¹⁷ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: Essen Over d'Aa [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980031> (geraadpleegd op 12 december 2025).

¹⁸ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: Essen Collector Over d'Aa (22.606U) [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/979886> (geraadpleegd op 12 december 2025).

zuidwestelijke deel van het projectgebied. De niet verharde of bebouwde gedeeltes zijn ingericht als tuinzone met bomen, hagen en gazon.

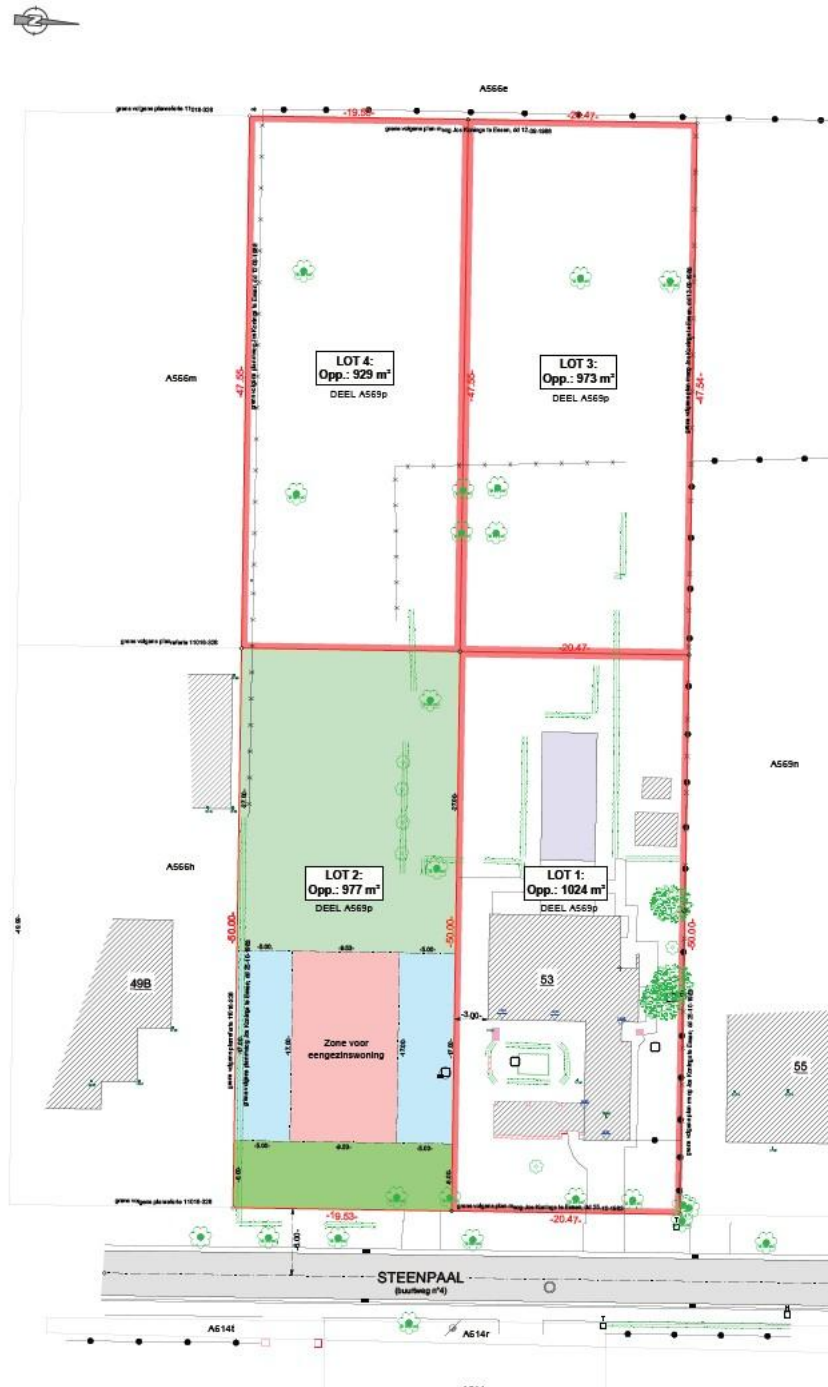

Figuur 22: Projectgebied op bodembebruikkaart (1/1000)

3.5. Impact geplande werken

Binnen het projectgebied wordt het bestaande perceel opgesplitst in 4 nieuwe percelen. Ter hoogte van lot 1, op het gewestplan aangeduid als zone voor bebouwing met landelijk karakter, bevindt zich de bestaande woning. Binnen dit lot wordt een deel van de bestaande woning gesloopt. De impact op eventueel aanwezige archeologische resten is beperkt, gezien het een sloop betreft in een reeds gedeeltelijk verstoorde zone. Ter hoogte van lot 3, gelegen binnen landbouwgebied, worden geen werken gepland. Ter hoogte van lot 4, gelegen binnen landbouwgebied, wordt het bestaande bijgebouw gesloopt. De impact van deze werken op eventueel aanwezige archeologische resten is beperkt, gezien het de sloop betreft van een oppervlakkig geconstrueerd bijgebouw. De grootste impact vindt plaats ter hoogte van lot 2, gelegen binnen woongebied met landelijk karakter. Hier wordt de mogelijkheid geboden tot het oprichten van een vrijstaande eengezinswoning. De aangeduide bouwzone heeft een oppervlakte van 160 m². Deze zone dient voor het oprichten van een woning en een eventuele garage of carport. In de beide zijtuinstroken en in de voortuinstrook mogen geen gebouwen worden opgericht. De oprit naar de woning dient te worden uitgevoerd in

waterdoorlatende materialen. We kunnen stellen dat het oprichten van de woning en het aanleggen van ondergrondse nutspullen en -leidingen een negatieve impact zullen hebben op eventueel aanwezige archeologische resten. Ter hoogte van de achtertuinstrook bestaat de mogelijkheid tot het oprichten van bijgebouwen, inclusief vijver of zwembad, met een maximale oppervlakte van 75 m² en tot het aanleggen van een verhard terras met een maximale oppervlakte van 50 m². Reliëfwijzigingen zijn nergens toegelaten, uitgezonderd lokaal voor het aanwerken van gebouwen en/of verhardingen.

Figuur 23: Nieuw ontwerp verkaveling (1/250)

Samenvattend kan gesteld worden dat de impact van de geplande werken erg beperkt is. Ter hoogte van de bouwzone met een oppervlakte van 160 m² en in de tuinzone over een oppervlakte van maximaal 125 m² (inclusief terrassen) en ter hoogte van ondergrondse nutsputten en -leidingen (onbekende maar beperkte oppervlakte), zal het eventueel aanwezige archeologische bodemarchief geheel of gedeeltelijk worden verstoord.

4. Synthese, onderzoeksvragen en samenvatting

4.1. Synthese gespecialiseerd publiek en antwoord onderzoeksvragen

Op basis van de beschikbare bodemkundige, historische, cartografische en archeologische gegevens over het projectgebied en zijn ruimere omgeving kan gesteld worden dat het projectgebied een laag archeologisch potentieel heeft en dat de impact van de werken op eventueel aanwezige archeologische resten beperkt is.

Het projectgebied kent geen uitgesproken gunstige landschappelijke elementen. Het is niet gelegen in een gradiëntzone, er is geen natuurlijke waterloop in de omgeving, het terrein lijkt zich net wat lager te situeren dan de directe omgeving. Volgens de bodemkaart van Vlaanderen is er binnen het projectgebied enerzijds sprake van plaggenbodems in het westen, dewelke een beschermende invloed hebben op eventueel aanwezige archeologische resten, en anderzijds bodems zonder profielontwikkeling met een sterke antropogene invloed in het oosten van het terrein. De toekomstige bouwzone en een groot deel van de zone voor achtertuin situeren zich binnen deze volgens de bodemkaart verstoorde zone.

De aanwezigheid van een plaggenbodem binnen het terrein kan worden verklaard aan de hand van de historische kaarten. Het terrein was minstens vanaf het laatste kwart van de 18de eeuw in gebruik als akkerland en bleef onbebouwd tot het laatste kwart van de 20ste eeuw, toen de huidige situatie werd gerealiseerd. Allicht werd het vermoedelijk oorspronkelijk heidelandschap reeds in de middeleeuwen ontgonnen als landbouwgebied onder impuls van de kloosters en abdijen.

Met betrekking tot de impact der werken kunnen we stellen dat deze erg beperkt is. Naast de sloop van een deel van de bestaande woning en een bijgebouw, zal er slechts één nieuw bouwlot worden gecreëerd voor het oprichten van een vrijstaande eengezinswoning. De bebouwbare oppervlakte voor de woning bedraagt maximaal 160 m². In de achtertuinzone kan maximaal 125 m² (bijgebouw, vijver/zwembad, terrassen) worden bebouwd en verhard. Zowel de toekomstige bouwzone als het grootste deel van de achtertuin is gelegen binnen de zone die op de bodemkaart gekarteerd staat als Zcp(o) (matig droge zandbodems zonder profielontwikkeling met sterke antropogene invloed).

Ook de gekende archeologische elementen in een straal van 1500 meter zijn erg beperkt. Ten westen van de Kleine Aa werd een concentratie lithische artefacten uit het mesolithicum aangetroffen.

Overige resten bestaan uit ongedateerde kuilen en greppels, laatmiddeleeuwse bewoningssporen, en resten uit de nieuwe tijden gerelateerd aan oude hoeves. In combinatie met de eerder ongunstige landschappelijke ligging en de aanwezigheid van een bodem met sterke antropogene invloed zonder profielontwikkeling, kunnen we concluderen dat het projectgebied een laag potentieel heeft op de aanwezigheid van archeologische resten binnen de zone die door de geplande werken wordt bedreigd. Op basis van de tijdens het bureauonderzoek geraadpleegde bronnen kon worden vastgesteld dat de kans op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering erg laag is ten gevolge van de ongunstige landschappelijke ligging en de aanwezigheid van een verstoorde bodem. Bovendien is de impact van de geplande werken eerder beperkt en vinden deze grotendeels plaats binnen de zone met verstoorde bodems. Daarom raden we aan geen bijkomende onderzoeken uit te voeren voorafgaandelijk aan de geplande werkzaamheden.

- *Wat is de landschapshistoriek van het projectgebied?*

Het projectgebied ligt in het zandgebied van de Antwerpse Kempen, gekenmerkt door een zwak golvend dekzandrelief dat doorsneden wordt door enkele beken. Het tertiaire substraat wordt gevormd door de afzettingen van de Formatie van Merksplas, Lid A uit het Pliocene. Dit zijn de jongste tertiaire afzettingen die dateren uit het Boven-Pliocene en het begin van het Pleistoceen. In deze periode lag het projectgebied in een kust-nabij marien milieu, waarin grijs, halfgrof tot grof zand is afgezet. Het kwartsrijke zand bevat regelmatig dunne klei-intercalaties, is glimmerhoudend en bevat schelpfragmenten, gerold hout, veen en (sideriet)keitjes.

Bovenop de mariene Tertiaire afzettingen bevindt zich de Formatie van de Kempen bestaande uit estuariene afzettingen gekenmerkt door klei-, zand- en leemcomplexen, schorreklei en wadzanden. Tijdens het Pleniglaciaal waren de zandige sedimenten sterk onderhevig aan erosie ten gevolge van de geringe vegetatiebedekking die aanwezig was in deze poolwoestijn. De Kempische kleilagen waren meer erosiebestendig en vormden de interfluvia.

Vanaf het Laatglaciaal wisselen glacialen en interglacialen, respectievelijk koudere en warmere periodes, zich af. Onder invloed van noorderwind zetten eolische sedimenten zich af. Bijgevolg werd het Kempisch kleisubstraat door het dekzand van de Formatie van Gent afgedekt. In de dalen is dit pakket dikker dan op hoger gelegen gebieden. Hierdoor werd het reliëf dat zich vormde tijdens de ijstijd genivelleerd. Het Pleistocene dekzand werd daarna in koudere periodes opnieuw herwerkt door de heersende wind uit het westen. Ten gevolge van deze verstuiving ontstonden lokale landduinen (stuifzand). De textuur van deze sedimenten uit het Holoceen en het Tardiglaciaal kenmerkt zich door fijn tot medium fijn zand.

Vanaf het Holoceen werd het aanzienlijk warmer met een stijging van de grondwatertafel tot gevolg. Daarbij nam de vegetatiebedekking toe. Het afgestorven plantenmateriaal

accumuleerde in depressies en rivierdalen waardoor er na verloop van tijd veenlagen werden gevormd. In de beekvallei van de Kleine Aa kunnen fluviaatle sedimenten worden aangetroffen. Deze kenmerken zich door lemig zand en zijn vaak rijk aan organisch materiaal of veen in de lager gelegen delen.

Onder antropogene invloed werd op grote schaal ontbost waardoor de natuurlijke bescherming van de bodem werd vernield en de zandgronden opnieuw kwamen bloot te liggen. Bijgevolg werden er nieuwe verstuingen gevormd. Bovendien veranderde het landschap ingrijpend ten gevolge van het verrijken van de bodem met plaggenbodems en de aanleg van drainagestelsels.

Specifiek voor het projectgebied kon worden vastgesteld dat de aanwezigheid van een plaggenbodem binnen het terrein kan worden verklaard aan de hand van de historische kaarten. Het terrein was minstens vanaf het laatste kwart van de 18de eeuw in gebruik als akkerland en bleef onbebouwd tot het laatste kwart van de 20ste eeuw, toen de huidige situatie werd gerealiseerd. Allicht werd het vermoedelijk oorspronkelijk heidelandschap reeds in de middeleeuwen ontgonnen als landbouwgebied onder impuls van de kloosters en abdijen.

- *Welke archeologische sites zijn gekend in of nabij het projectgebied?*

De gekende archeologische elementen in een straal van 1500 meter zijn erg beperkt. Ten westen van de Kleine Aa werd een concentratie lithische artefacten uit het mesolithicum aangetroffen. Overige resten bestaan uit ongedateerde kuilen en greppels, laatmiddeleeuwse bewoningssporen, en resten uit de nieuwe tijden gerelateerd aan oude hoeves.

- *Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische en cultuurhistorisch potentieel van het terrein?*

Op basis van de geraadpleegde bronnen kunnen we concluderen dat er zich binnen het terrein geen cultuurhistorische resten bevinden. Ook wat het archeologische potentieel betreft, kan besloten worden dat de kans op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kenniswinst klein is. De huidige bebouwing gaat terug tot het laatste kwart van de 20ste eeuw.

- *Wat is de impact van de geplande werken?*

Met betrekking tot de impact der werken kunnen we stellen dat deze erg beperkt is. Naast de sloop van een deel van de bestaande woning en een bijgebouw, zal er slechts één nieuw bouwlot worden gecreëerd voor het oprichten van een vrijstaande eengezinswoning. De bebouwbare oppervlakte voor de woning bedraagt maximaal 160 m². In de achtertuinzone kan maximaal 125 m² (bijgebouw, vijver/zwembad, terrassen) worden bebouwd en verhard. Zowel de toekomstige bouwzone als het grootste deel van de achtertuin is gelegen binnen de zone

die op de bodemkaart gekarteerd staat als Zcp(o) (matig droge zandbodems zonder profielontwikkeling met sterke antropogene invloed).

- *Levert het huidige bronnenmateriaal voldoende info op? Zo neen, is er een vervolgonderzoek nodig en welke methode levert het meeste informatie op?*

Op basis van de tijdens het bureauonderzoek geraadpleegde bronnen kon worden vastgesteld dat de kans op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering erg laag is ten gevolge van de ongunstige landschappelijke ligging en de aanwezigheid van een verstoorde bodem. Bovendien is de impact van de geplande werken eerder beperkt en vinden deze grotendeels plaats binnen de zone met verstoorde bodems. Daarom raden we aan geen bijkomende onderzoeken uit te voeren voorafgaandelijk aan de geplande werkzaamheden.

4.2. Samenvatting niet gespecialiseerd publiek

Sinds 1 juni 2016 werd de wetgeving rond de omgang met archeologie in Vlaanderen gewijzigd. Er werden concrete criteria bepaald wanneer een bouwheer verplicht is een archeologische nota te laten opstellen. Zulke nota dient op basis van een aantal vooraf bepaalde stappen na te gaan of er zich eventueel belangrijk archeologisch erfgoed in de bodem bevindt en hoe de bouwheer hier mee moet omgaan. De nota moet geschreven worden voor het toekennen van de bouwvergunning. Het terrein in Essen, waarvoor deze nota werd geschreven, voldoet aan de vooropgestelde criteria. In de eerste plaats werd een bureauonderzoek uitgevoerd om na te gaan wat het eventuele archeologische potentieel van het projectgebied is. Daarvan kunt u hier de samenvatting lezen.

Op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek kon het gebruik van het terrein gedurende de laatste 250 jaar worden gereconstrueerd. Op het einde van de 18de eeuw bevond het terrein zich volledig binnen landbouwgebied en is het in gebruik als akker. Deze situatie blijft zo tot omstreeks het derde kwart van de 20ste eeuw toen de huidige bebouwing werd gerealiseerd. Het terrein was voor het ontwikkelen als landbouwgebied allicht niet erg aantrekkelijk voor menselijke exploitatie ten gevolge van de niet erg gunstige landschappelijke ligging (geen natuurlijke waterlopen in de directe omgeving). Op de bodemkaart van Vlaanderen staat aangeduid dat het oostelijke deel van het terrein verstoorde bodems bevat, wat de kans op de aanwezigheid van archeologische resten beperkt.

Gezien de lage kans op de aanwezigheid van archeologische resten met een groot potentieel op kennisvermeerdering en omdat de impact van de geplande werken eerder klein is, dienen er geen bijkomende archeologische vooronderzoeken worden uitgevoerd.

5. Kennisvermeerderingspotentieel van het projectgebied

Op basis van het uitgevoerde bureauonderzoek kon bepaald worden dat, indien er binnen het projectgebied archeologische resten aanwezig zijn, deze allicht goed bewaard zijn gebleven binnen het westelijke deel van het terrein. Hier bevindt zich volgens de bodemkaart een plaggenbodem met dikke antropogene A-horizont, die mogelijk een beschermende invloed heeft gehad op eventueel aanwezige archeologische resten. Volgens diezelfde bodemkaart situeert zich binnen het oostelijke deel echter een bodem zonder profielontwikkeling met sterke antropogene invloed. Eventueel aanwezige archeologische resten in dit deel van het terrein zijn allicht reeds grotendeels verstoord. Tevens dienen we te wijzen op de erg schaarse archeologische kennis binnen een straal van 1500 meter. Hierdoor kunnen we stellen dat indien er binnen het terrein goed bewaarde archeologische resten aanwezig zijn, deze allicht een groot potentieel op kennisvermeerdering zullen hebben.

Echter toonde het bureauonderzoek tevens aan dat de kans op de aanwezigheid van archeologische resten met een hoog potentieel op kennisvermeerdering binnen het projectgebied eerder klein is. Het terrein kent immers geen uitgesproken gunstige landschappelijke ligging. Het terrein lijkt, op basis van de detailopname van het DHM, net iets lager te zijn gelegen ten opzichte van de directe omgeving. Bovendien bevinden er zich geen natuurlijke waterlopen in de directe omgeving van het projectgebied. We kunnen hieraan toevoegen dat de impact van de geplande werken eerder beperkt is in oppervlakte en hoofdzakelijk gepland zijn in de oostelijke zone van het terrein, waar sprake is van een bodem zonder profielontwikkeling met sterk antropogene invloed.

6. Bibliografie

6.1. Online bronnen

- www.geopunt.be
- www.cai.onroenderfgoed.be
- www.dov.vlaanderen.be
- www.geo.onroenderfgoed.be
- www.cartesius.be
- www.inventaris.onroenderfgoed.be
- [https://nl.wikipedia.org/wiki/Kleine_Aa_\(Wildertse_Beek\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Kleine_Aa_(Wildertse_Beek))
- Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Nollekensstraat* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/207351> (geraadpleegd op 12 december 2025).
- Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Oude Pastorie* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/105131> (geraadpleegd op 12 december 2025).
- Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Over d'Aa 2* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/219946> (geraadpleegd op 12 december 2025).
- Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Over d'Aa 5 bis* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/219948> (geraadpleegd op 12 december 2025).
- Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Over d'Aa 5* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/219947> (geraadpleegd op 12 december 2025).
- Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Nieuwstraat 34-38* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/987632> (geraadpleegd op 12 december 2025).
- Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Over d'Aa* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/981033> (geraadpleegd op 12 december 2025).
- Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Essen Over d'Aa* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/980031> (geraadpleegd op 12 december 2025).
- Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Essen* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13682> (geraadpleegd op 12 december 2025).
- Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: *Essen Collector Over d'Aa (22.606U)* [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/979886> (geraadpleegd op 12 december 2025).

6.2. Literatuur

- BOGEMANS, F., *Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart. Kaartblad 2-8 Meerle-Turnhout*, Brussel, 2005.
- Koninklijke Heemkundige Kring Essen, *Nieuwsbrief werkgroep archeologie*, 2.1, februari 2016.
- Koninklijke Heemkundige Kring Essen, *Nieuwsbrief werkgroep archeologie*, 2.2, mei 2016.
- Kools, D., *De sociaaleconomische betekenis van de abdijhoeven en hun pachters in de heerlijkheid Essen-Kalmthout (17e - 18e eeuw)*, onuitgegeven scriptie Universiteit Gent, 2001. http://www.ethesis.net/essen/essen_inhoud.htm (geraadpleegd op 24 augustus 2016).
- SEVENANT, M., MENSCHAERT, J., COUVREUR, M., RONSE, A., ANTROP, M., GEYPENS, M., HERMY, M. & G. DE BLUST, *Ecodistricten: Ruimtelijke eenheden voor gebiedsgericht milieubeleid in Vlaanderen. Deelrapport II: Afbakening van ecodistricten en ecoregio's: Verklarende teksten*, Brussel, 2002.

- VAN RANST, E. & C. SYS, *Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen (Schaal 1:20000)*, Gent, 2000.

7. Lijst figuren en bijlagen

7.1. Lijst figuren

Project code	Nr	Type	Onderwerp	Aanmaakschaal origineel	Aanmaakdatum origineel	Versie
2025K214	1	Kadasterplan	Projectgebied ten opzichte van GRB-bestand (©AGIV)	1/1000	2025	Digitaal
2025K214	2	Inplantingsplan	Ontwerp nieuwe verkaveling	1/250	2025	Digitaal/PDF
2025K214	3	Tertiairgeologische kaart	Uitsnede tertiairgeologische kaart thv het projectgebied (Bron: © dov.vlaanderen).	1/12000	2025	Digitaal
2025K214	4	Quartaairgeologische kaart	Uitsnede quartaairgeologische kaart thv het projectgebied (Bron: © dov.vlaanderen).	1/12000	2025	Digitaal
2025K214	5	Profiel	Legende quartair geologisch profiel type 22 (Bron: © dov.vlaanderen).	nvt	2000	Digitaal
2025K214	6	Bodemkaart	De bodems volgens de bodemkaart van België (Bron: © dov.vlaanderen).	1/1000	2025	Digitaal
2025K214	7	Hoogteprofiel	Doorsnede door terrein van NO naar ZW (westelijk deel) (Bron: ©Geopunt)	nvt	2025	Digitaal
2025K214	8	Hoogteprofiel	Doorsnede door terrein van NW naar ZO (oostelijk deel) (Bron: ©Geopunt)	nvt	2025	Digitaal
2025K214	9	Hoogtekaart	Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (1 meter) (Bron: ©Geopunt)	1/12000	2025	Digitaal
2025K214	10	Hoogtekaart	Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II (1 meter), detail (Bron: ©Geopunt)	1/1000	2025	Digitaal
2025K214	11	Erosiekaart	Projectgebied op de bodemerosiegevoeligheidskaart	1/12000	2025	Digitaal
2025K214	12	Historische foto	Dodendraad in Essen	nvt	1916	Digitaal
2025K214	13	Historische kaart	Uitsnede kaart van Ferraris, met aanduiding van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	1/3000	1771-1778	Digitaal
2025K214	14	Historische kaart	Atlas der Buurtwegen, met aanduiding van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	1/3000	1841-1843	Digitaal
2025K214	15	Historische kaart	Topografische kaart Vandermeden, met aanduiding van het projectgebied (rood). (Bron: © AGIV)	1/3000	1846-1854	Digitaal
2025K214	16	Orthofoto	Orthofoto van het plangebied 1971 (Bron: © AGIV)	1/3000	1971	Digitaal
2025K214	17	Orthofoto	Orthofoto van het plangebied 1979-1990 (Bron: © AGIV)	1/1000	1979-1990	Digitaal
2025K214	18	Orthofoto	Orthofoto van het plangebied 2000-2003 (Bron: © AGIV)	1/1000	2000-2003	Digitaal
2025K214	19	Orthofoto	Orthofoto van het plangebied 2025 (Bron: © AGIV)	1/1000	2025	Digitaal
2025K214	20	CAI	CAI-locaties in de omgeving van het plangebied (©CAI Vlaanderen)	1/12000	2025	Digitaal
2025K214	21	Inplanting	Bestaande inplanting	1/250	2025	Digitaal
2025K214	22	Bodemgebruikskaart	Projectgebied op de bodemgebruikskaart van Vlaanderen (Bron: © dov.vlaanderen).	1/1000	2025	Digitaal
2025K214	23	Inplantingsplan	Ontwerp nieuwe verkaveling	1/250	2025	Digitaal/PDF

7.2. Lijst Bijlagen

Projectcode	Nummer Bijlage	Onderwerp
2025K214	Bijlage 1	PDF Programma van maatregelen
2025K214	Bijlage 2	PDF Privacy-fiche
2025K214	Bijlage 3	PDF Verkavelingsvoorschriften